

Píše Jan Budňák

(E*forum, 25. 08. 2023)

Prostor pražské produkce

Monografie Haima Stiemera o pražské německé literatuře je v několika ohledech tradiční a v několika naopak velmi inovativní. Na jedné straně se drží klasického, „liblického“ výměru pražské německé literatury, co se týče prostoru (Praha) a do značné míry i času (od rané moderny po konec první Československé republiky). Německy psanou pražskou literaturu Stiemer také neotvírá ani vůči německy psané literatuře mimopražské, ani vůči česky psané literatuře. Lze tedy říct, že monografie svým způsobem replikuje dělící linie, o jejichž dekonstrukci se snaží aktuální germanistika českých zemí, reprezentovaná nejvýrazněji *Kompendiem německé literatury českých zemí* (2022). Stiemerův literárně-sociologický přístup k pražské literatuře, jakkoli je teoreticky reflektovaný a promyšlený, odsouvá jednotící kritéria německé literatury českých zemí, která razí *Kompendium* – tedy interkulturalitu a její projevy v jednom, vnitřně rozmanitém prostoru českých zemí – na vedlejší kolej.

Na druhé straně je Stiemerova kniha pravým opakem prací (nejen) o pražské německé literatuře, které nereflktují svá východiska. Stiemer velmi rozhodně a soustavně, a přitom s velkou citlivostí, pracuje s bourdieuovskou teorií literárního pole (*Pravidla umění*, 1992, č. 2010) jako metodologickým nástrojem. Impulsy tohoto přístupu se zde neomezují na „umístování“ jednotlivých autorů nebo proudů do známého diagramu literárního pole mezi umělecky „autonomní“ avantgardou a „heteronomní“ spotřební kulturou. V souladu s bourdieuovským uvažováním o literatuře i Stiemer sleduje „das originär literarische Bedingungsgefüge der pragerdeutschen Produktion“ a v něm především „die [dort] herrschenden Regularitäten, Machtverhältnisse und poetologischen Wertmaßstäbe sowie die Strategien, mit denen sich die Autoren im literarischen Feld positionieren“ [„specificky literární podmínky pražské německé produkce“, především jejich „regularity, mocenské vztahy, poetologická kritéria a strategie, pomocí nichž autoři zauímají pozice v rámci literárního pole.“] (s. 9). Stiemer tedy stejně jako Bourdieu chápe literární pole jako součást pole moci a autory a literární uskupení jako aktéry, kteří se každým svým textem (včetně toho, jak je napsán), každou účastí na kolektivním projektu, každým rozhodnutím pro určitou publikační platformu sami „zakreslují“ do mapy literárního pole. Tyto strategie implicitního i explicitního „sebeumístování“ aktérů v literárním poli – v konkurenci vůči ostatním – jsou hlavním faktorem, který Stiemer na pražské německé literatuře sleduje.

To se výrazně promítá i do výběru zohledněného materiálu. V korpusu Stiemerovy

práce dominují dva textové typy, kterými jsou jednak literární publicistika uveřejněná ve dvou největších pražských německých denících sledovaného období (*Prager Tagblatt* a *Bohemia*, od r. 1914 *Deutsche Zeitung Bohemia*), a jednak kolektivní publikační fóra pražských autorů jednotlivých generací (časopisy *Frühlingsblätter*, *Wir*, *Herder-Blätter* vázané na jednotlivé generace pražských autorů). S heuristickým konceptem generací mimochodem Stiemer pracuje výrazně, a i v tomto ohledu je blízký Bourdieuově konkretizaci literárního pole. Vymezení generací pražské německé literatury však přebírá z klasického germanistického zdroje (Ingeborg Fiala-Fürst: *Der Beitrag der Prager deutschen Literatur zum deutschen literarischen Expressionismus*, 1996) a rozlišuje generaci *Concordie* (Adler, Salus), generaci *Jung Prag/Frühlingsgeneration* (Leppin) a generaci *Herder-Blätter* okolo Broda, k níž počítá i Werfela. I z tohoto důvodu využití konceptu generací slábne v posledních dvou kazuistických kapitolách věnovaných pražské německé literatuře „v Československu“ (kap. 7) za doby „literární imigrace 1933–1938“ (kap. 8), na něž tento koncept není uplatněn/uplatnitelný z důvodu neexistence kolektivních autorských platforem a programů.

Oproti Bourdieuovu panoramatickému popisu francouzského literárního pole konce 19. století se Stiemer věnuje úžejí vymezenému „prostoru pražské produkce“, který chápe jako „den sozialen Mikrokosmos der literarischen Produzenten und Institutionen in Prag“ [„společenský mikrokosmos producentů literatury a literárních institucí v Praze“] (s. 9). Jde tedy – spíše než o sociologii literatury (včetně literární produkce) jako celku – o způsoby vstupování místních (kolektivních) aktérů do literárního života německé Prahy. I toto zaměření je ovšem popisováno zcela ve smyslu teorie pole, snaží-li se „die über Positionierungen ausgetragenen Kämpfe um die Legitimation bzw. Anerkennung im Feld zu rekonstruieren“ (s. 12). Ve srovnání s *Pravidly umění* se zde však ztrácí širokospektrální pohled na literaturu jako sociální praxi, včetně populárních žánrů nebo divadelního provozu. Pojem „heteronomní“, tj. sledující cíle vůči literatuře externí, u Bourdieua označuje právě tuto konzumní literární produkci. Stiemer jej při pohledu pražskou německou literaturu příznačně redefinuje: „heteronomní“ je zde literatura určovaná „politikou“, „wobei die Politik vordringlich mit der nationalen Frage übereinkam“ [„příčemž politice dominovala národnostní otázka“] (s. 205). Jen tak je vysvětlitelný Stiemerův závěr, že „der Prager Produktionsraum [...] durchgängig heteronom strukturiert war“ (s. 204). Tento adaptovaný bourdieuovský závěr se ovšem do značné míry překrývá s velmi tradičním národně-filologickým, v pražském kontextu dejme tomu „sauerovským“ prizmatem literární historiografie a také se spornou základní premisou většiny úvah o pražské (německé, židovské, české) literatuře jako „malé literatuře“ (*littérature mineure*, *kleine Literatur*) v tradici kafkovské studie Deleuze a Guattariho (1975, česky *Kafka. Za menšinovou literaturu*, 2001) – s premisou o všeprostupující *politizaci* „malé literatury“.

Právě specifickou fúzí konceptu „malé literatury“ s bourdieuovským popisem „prostoru pražské produkce“ Stiemer svou monografii zakončuje a pointuje. Navrhuje sice chápat celou pražskou německou literaturu jako „malou literaturu“ (s. 192), ale

současně spíše zavrhuje, než rozvíjí obě hlavní linie, které tak v minulosti činily: jak Deleuze a Guattariho, tak i chápání Kafky a pražské literatury Pascale Casanovové (*Kafka. Angry Poet*, 2015), která esencializuje židovství Kafky a Brodova okruhu. Stiemer musí pojmu „malé literatury“ dát nový obsah, chce-li ho použít k popisu specifčnosti pražské německé literatury vyplývající z jeho analýzy. Pražská německá „malá literatura“ je podle Stiemera postupně utvářeným „dílcím polem“ s „autonomií druhého stupně“ (Michael Einfalt) vůči celku německy psané literatury. Ve sledovaném období se částečně vydělilo z německy psané literatury, ale nikdy nedosáhlo úplného institucionálního nasycení (skupinami, nakladatelstvími, časopisy, cenami, narativy vlastních dějin atd.) – bylo „protopolem“ (s. 207) závislým na externích institucích a externí konsekraci, řečeno po bourdieuovsku. Stiemerovy literárněhistorické, chronologicky uspořádané kazuistiky se v tomto rámci slévají do příběhu literatury, která s leppinovskou generací získala jisté – spíše proklamované než umělecky realizované – vnitřní napětí a výraznou symbolickou reprezentaci vlastního prostoru („magické Prahy“), s brodovskou generací pak skutečnou vnitřní komplexitou a uznání zvenčí a s meziválečnou literaturou v československém politickém poli „inverzi“ a „suspensi“ (s. 200) této komplexity.

To je nakonec – navzdory radikálně nové metodologii, konsekventní teorii a inovativně definovanému korpusu textů zpracovávanému jako „big data“ – velmi tradiční příběh pražské německé literatury. Kniha však také jednoznačně prokazuje produktivitu bourdieuovských nástrojů v germanistice českých zemí: přináší obrovské množství informací o institucionální podobě literárního života v Praze, spolicích, antologiích, časopisech; je napínavým příběhem vzájemného vymezování se příslušníků jednotlivých generací, někdy autorského, ale častěji jen verbálního; analyzuje mnoho dosud nezpracovaných literárních fejetonů pražské provenience; nabízí vysvětlení diskontinuitních jevů v pražské německé literatuře v prvních letech Československa, atd. Především je ale impulzem vnímat literaturu – mimo jiné – jako soubor „efektů literárního pole“ – a je-li to nutné, korigovat pomocí jejich analýzy vžitá literárněhistorická vyprávění.

Haimo Stiemer: *Das Habitat der mondblauen Maus. Eine feldtheoretische Untersuchung der pragerdeutschen Literatur (1890–1938)*. Würzburg: Königshausen&Neumann, 2020, 222 s.

www.ipsl.cz